

HALL, ROBERTA L. (Ed.): *Sexual Dimorphism in Homo Sapiens. A Question of Size.* (Praeger Special Studies, Praeger Scientific. New York. 1982. 429 oldal.)

Abból kiindulva, hogy a legtöbb emberi populációban a férfi anatómiailag, fizikailag általában nagyobb, mint a nő, számos kérdés adódik, amely a szexuális dimorfizmust vizsgálja. Milyen evolúciós erők alakították ki azt a nagyságbeli dimorfizmust, amelyet a ma élő *Homo sapiens*-nél látunk? Mely úton vagy utakon hat a szexuális dimorfizmus a magatartásbeli különbözőségekre? Miben különbözik az emberi szexuális dimorfizmus más primátákétól? Vajon a szexuális dimorfizmus állandó-e egy-egy faj teljességében, avagy egyes populációkban nagyobb-e, mint másokban? Ha a szexuális dimorfizmus nem uniformizált, vajon a különbségek okait a természetes szelekcióban, avagy a különböző táplálkozásban, másfajta munkavégzésben vagy egyéb környezeti és magatartásbeli tényezőkben kell-e keresnünk? Vajon a nemek valóban különböznek egymástól a környezeti hatásokra adott válaszaikban? Ilyen és hasonló kérdésekre keresett választ ROBERTA L. HALL, az Oregon State University (Corvallis, Oregon, USA) antropológus professzornője, amikor az 1960-as, 70-es évek e téren született tudományos eredményeit foglaltatta össze kiváló szakemberekkel.

A tanulmánykötetben 14 fejezetben három nagyobb témakör áttekintését találhatjuk meg. Az első rész az emlősök, a primáták és a prehistorikus ember szexuális dimorfizmusát mutatja be. HALL bevezető fejezetét azzal zárja, hogy a morfológia és a magatartás interakciója az egyedfejlődés számos pontján hat; a humánbiológia feladata e pontokat kutatni és az összefüggéseket felszínre hozni. Erre vállalkozik e könyv.

LEUTENEGGER a nem-humán primáták szexuális dimorfizmusát elemzi. McCOWN a szexuális dimorfizmust úgy fogja fel, hogy a női struktúra az alap ahhoz, hogy egy-egy fajt jellemezhessünk. KRANTZ fosszilis (pleisztocén, pliocén és miocén), HAMILTON pedig recens populációk csontmaradványain tanulmányozza a szexuális dimorfizmust. FINKEL ugyanazt teszi közepkeleti populációkon, de a településviszonyok függvényében.

A második rész a modern populációkon végzett kutatások néhány eredményét foglalja össze. HALL az analízis egysége címmel a kutatási stratégiát vázolja fel. WOLFE és GRAY a természetbeli szexuális dimorfizmust a szociológia oldaláról vizsgálja. HALL az északnyugati óceánpart hét múlt századi populációján (BOAS adatai alapján) mutatja be a szexuális dimorfizmust, és a genetikai faktorok mellett, többek között, a kultúra ökonómiai alapjának lehetséges hatását emeli ki. BRAUER a testnagyságban megmutatkozó szexuális dimorfizmust és a szekuláris trend kapcsolatát elemzi, feltételezve, hogy az alultápláltság adott esetben a növekedésen és a szexuális dimorfizmuson is lemérhető.

A harmadik rész a szexuális dimorfizmus növekedési, testösszetételbeli és a proporciókban is megmutatkozó aspektusait foglalja össze. LIEBERMAN terjedelmes módszertani tanulmányában a növekedés és testfejlődés során a normális és abnormális szexuális dimorfizmus megnyilvánulásait vizsgálja, és kitűnő összefoglalást ad az abnormális növekedés számos klinikai formájáról. ROSS az emberi testarányok és a szexuális dimorfizmus kapcsolatát elemzi a tőle megszokott alaposággal, szellemesen és kitűnően. Ehhez kapcsolódik S. M. BAILY tanulmánya: ő a testösszetételben mutatkozó abszolút és relatív szexuális dimorfizmusról ír, valamint STINI, aki a szexuális dimorfizmus és a táplálkozás kapcsolatát vizsgálja (lásd hasonló témában nálunk megjelent tanulmányát: *Anthrop. Közl.* 24; 247—261. 1980.).

ROBERTA L. HALL és a Praeger kiadó nagy szolgálatot tett az egyetemes humánbiológiának e kitűnő könyv összeállításával és kiadásával.

Dr. Eiben Ottó

CARTER, J. E. L. (Ed.): *Physical Structure of Olympic Athletes. Part I. The Montreal Olympic Games Anthropological Project.* (S. Karger, Basel—München—Paris—London—New York—Sydney, 1982. 181 oldal, 45 táblázattal és 70 ábrával.)

Az olimpiai játékok történetében a legrégebb időkben is érdeklődés kísérte a versenyzők testalkatát, a modern játékok során pedig 1928 óta végeztek tudományos igényű vizsgálatokat: BUYTENDIJK 1928-ban St. Moritzban és Amsterdamban, KOHLRAUSCH 1928-ban ugyancsak Amsterdamban, CURETON 1948-ban Londonban, JOKL 1952-ben Helsinkiben, CORRENTI és ZAULI 1960-ban Rómában, TANNER ugyancsak 1960-ban Rómában, AZUMA 1964-ben Tokyóban, DE GARAY és munkatársai 1968-ban Mexikóban, JUNGSMANN és mások 1972-ben Münchenben, HIRATA több olimpián. E vizsgálatok alapján jelentős monográfiák születtek. E munkák sorát gazdagította a MOGAP (Montreal Olympic Games Anthropological Project), amelynek fő célja volt vizsgálni az olimpiai versenyzők testalkatát, és így folytonosságot adni az ilyesfajta adatgyűjtési rendszernek.

E kötet 10 tanulmányban foglalja össze a vizsgálatok eredményeinek első részét. (A második kötet nyomdában van.) A tanulmányok egy-egy résztémát tárgyalnak, de önmagukban is értékes egészet adnak. Természetesen végigvonul a könyvön egy egységes szemlélet és szerkezet. Tanulságos a kutatási project szervezéséről írott beszámoló (LARIVIÈRE). MALINA és munkatársai a vizsgált sportolókat életkor, családjuk nagysága és születési sorrendjük szerint mutatják be. Az antropometriai vizsgálatok (CARTER, ROSS, AUBRY, HEBBELINCK és BORMS) 457 versenyzőt, 309 férfit és 148 nőt érintettek, akik 53 országból jöttek össze. A férfi versenyzők 20, a nők 10 sportágat képviseltek. A vizsgálati minta 24 érmes (5,3%) és 78 döntős (17,1%) versenyzőt foglal magában. A szerzők összehasonlításként 153 kanadai férfi és 94 női egyetemi hallgatót is megvizsgáltak. A vizsgálat keretében 28 testméretet vettek föl, amelyekből 12-t választottak ki, és azokat jellemezték részletesen a versenyzőket, igényes matematikai-statisztikai feldolgozás alapján. CARTER és munkatársai dolgozták fel a versenyzők szomatotípusát, ROSS és munkatársai pedig a proporcionális viszonyait. CARTER írta le testösszetételüket. MALINA és munkatársai a 18 évesnél fiatalabb versenyzők növekedését, érését vizsgálták. KING és CARTER az antropometriai adatok faktor-analízises feldolgozását adták meg. Végül CARTER, SLEET és CLIMIE vállalkoztak az eddigiek összegezésére és az eredmények alkalmazási lehetőségeinek felvázolására.

A Függelékben az alkalmazott antropometriai mérőeszközök és a testméretek rendszeres leírását, a vizsgálati lapot és az egész vizsgálat adatmátrixát prezentálják a szerzők, továbbá bemutatják néhány vizsgált sportoló férfi és nő standard fényképét a szomatotípusáláshoz is felhasznált legfontosabb egyedi adataikkal együtt. Szerény tárgymutató egészíti ki a tanulmánykötetet.

A szerzők mintaszerű feldolgozásukkal, jól dokumentált tanulmányaikkal értékesen járultak hozzá az olimpiai szintű sportolók testalkatáról eddig meglévő ismereteink bővítéséhez. A Karger Kiadó a tőle megszokott elegáns formában jelentette meg a könyvet, amelyet bizonyára szívesen vesz kézbe mindenki, akit a testalkat és a sport kapcsolata érdekel.

Dr. Eiben Ottó

EIBEN OTTÓ, FARKAS MÁRTA, ÖRY IMRE, JUVAN CZ IRÉNEUSZ, SÁRKÁNY JENŐ, VARGÁNÉ TECHZE-GERBER ZSUZSANNA (Szerk.: SÁRKÁNY JENŐ): *A 0—8 éves budapesti gyermekek egyes testméreteinek alakulása.* (A KSH Népegyésztudományi Kutató Intézetének és az MTA Demográfiai Bizottságának Közleményei, 52. Statisztikai Kiadó Vállalat, Budapest, 1982. 129 oldal. Ára: 70.— Ft.)

A kötet egy rövid előszó után négy fejezetre tagolva (ezek: részletes eredmények, táblázatok, ábrák, függelék) ismerteti egy sokéves kutató munka eddigi eredményét, longitudinális vizsgálatnál tanulmányozott budapesti gyermekek testméreteinek standardjait. A kutatást 1970-ben 4037 csecsemő vizsgálatával kezdték, akik közül 1978-ra 2898-nál tudták ismételt vizsgálatokkal a növekedés törvényszerűségeit végigkísérni.

Az adatgyűjtés négy területre terjedt ki: antropometriai vizsgálat, az egészségügyi és szociodemográfiai status elemzése, az iskolaérettség megállapítása, valamint az intézetben nevelkedő gyermekek tanulmányozása.

A szerzők 18 testméretet és mintegy 20 egészségügyi, szociodemográfiai adatot elemeztek. Az 1969. október 15. és 1970. október 14. között született budapesti gyermekek közül minden negyedik bekerült a mintába, így az a fővárosi 0—8 évesekre vonatkoztatva feltétlenül megbízható információkat szolgáltat.

A vizsgált gyermekek családi körülményeit a szerzők néhány táblázatban mutatják be.

Ezek közül a szülők foglalkozását elemző összeállításnál a bevállás útján számított egy főre jutó havi jövedelemmegoszlás talán kissé irreálisnak tűnik, de erre a szerzők is utaltak.

Az antropometriai fejezetben a mérések, értékelések és szelektálás módszerét a szerzők precízen ismertetik.

Nagyon értékesnek tekinthető a növekedés és fejlődés problémájának a gyermekorvosi gyakorlat szempontjából való megvilágításával foglalkozó szöveges rész.

A szerzők a testi fejlettségre vonatkozó eredményeik ismertetésénél megemlítik, hogy 2571 gyermek (1324 fiú és 1247 leány) növekedési adatai alapján készítették el fővárosi standardjaikat. Különösen fontos, hogy megállapításaik közlése előtt tisztázzák azokat a fogalmakat (normális, populációs, átlagos stb.), amelyek a növekedési vizsgálatoknál általánosan használatosak, értelmezésük mégis eltérő. Ennek alapján foglalnak állást amellett, hogy standardjait helyesebb percentilisekben megadni.

A budapesti 0—8 éves gyermekek növekedésének az utóbbi évtizedben bekövetkezett főbb jellegzetességeit, szomatikus fejlődésük alakulását külföldi adatokhoz is viszonyítják. Ezek mint kióriumok érdekesek lehetnek, de különösebb jelentőségük nincsen, mivel más ökológiai, szociológiai, etnogenetikai viszonyok között élő populációk gyermekeinek összehasonlításáról van szó. Erre a problémára a szerzők is utalnak.

A szöveges részt az irodalom ismertetése követi. A 44 felsorolt citátum között (melyekben személyes közlés is van) a Délmagyarország területéről származó és az alacsonyabb korcsoportúakra vonatkozó publikációknak sajnos nem jutott hely, jóllehet az ilyen jellegű közlemények száma hazánkban nem nagy. Ez annál is érdekesebb, mivel a feltüntetett 44 citátum közül 17-re a szövegben hivatkozás sem történik.

Az irodalomjegyzékben és a szövegben feltüntetett azonos publikációk némelyikénél a megjelenés évszáma eltér.

A szerzők a kötet második részében adják meg hónapos, éves korcsoportok, nemek és testméretek szerint a percentilis értékeket, melyek most már, mint standardok kezelendők.

A munka harmadik fejezete a táblázatos értékeket jól áttekinthető grafikonokon mutatja be, majd elemzi azokat az eseteket, amelyek a fiziológiásan elfogadható standard értékeket meghaladják.

Végül a negyedik fejezet a kérdőíveket és fejlődési lapokat mutatja be.

A munka legfőbb érdeme, hogy megismételt vizsgálatok útján, nagyszámú gyermekek végzett megfigyelések alapján kapott standard értékeket közöl, melyek alkalmasak arra, hogy végre helyettesítsék azokat a külföldi standardokat, melyeket a gyermekgyógyászati gyakorlatban 1940 óta átvett amerikai adatokkal kívántak eddig pótolni. Ezért ez a tanulmánykötet magyar viszonylatban hézagpótló.

Talán nem lett volna hiábavaló ebben a kötetben egy rövid témátörténeti összefoglalást is nyújtani a korábbi hazai mérésekről, mivel az alacsonyabb korcsoportúakat érintő tanulmányok száma olyan csekély, hogy különösebb terjedelművel sem járt volna ez a kiegészítés.

Örvendek, hogy a KSH Népeségtudományi Kutató Intézetének közleményeiben ez a téma ismételt helyet kapott, megítélésünk szerint azonban ennek a tanulmánynak a létrehozásában az ELTE Embertani Tanszékének legalább ilyen fontos szerepe volt.

Dr. Farkas Gyula

SIGMON, BECKY, A. és CYBULSKI, J. S. (szerk.): *Homo erectus: Papers in honor of Davidson Black*. (University of Toronto Press, Toronto, Buffalo, London, 1981. 271 oldal. Ára: Can.\$ 30.00).

A „pekingi ember” (*Homo erectus pekinensis*, korábban *Sinanthropus pekinensis*) leleteinek jelentősége az emberré válás kutatásában nemcsak a szakemberek, hanem a laikusok előtt is közzismert. A leletek első leírójának, az 1934-ben elhunyt DAVIDSON BLACKNEK a neve és munkássága viszont inkább a feledésbe merült, mint munkatársainak (W. C. PEI, TEILHARD DE CHARDIN, C. C. YOUNG) és utódának (F. WEIDENREICH), akik az 1940-ig talált leletek teljes körű feldolgozását végezték el. Ennek oka talán BLACK korai halálával (50 éves korában hunyt el), történeti körülményekkel és kanadai honfitársainak a paleoantropológia iránti érdeklődésének hiányával magyarázható.

A Kanadai Antropológiai Társaság 1975-ben határozta el, hogy DAVIDSON BLACK nevét és munkásságát kiemeli a feledés homályából, úgy, hogy egy olyan nemzetközi szimpoziумot rendez BLACK tiszteletére, amelynek fő témája a *Homo erectus*. Az 1976. október 21-én Cedar Glen-ben megtartott szimpoziум előadásainak anyagát tartalmazza e kötet.

Az első két dolgozat (J. CYBULSKI és P. GALLINA, illetve H. SHAPIRO) DAVIDSON BLACK munkásságát és életrajzát foglalja össze röviden. Az utóbbiból kiderül, hogy BLACK — DUBOIS-hoz hasonlóan — azért ment Ázsiába, mert úgy vélte, hogy a korai Hominidák az ősi ázsiai primátákból alakultak ki, és akárcsak DUBOIS, ő is megtalálta a maga „missing link”-jét.

G. H. R. KOENIGSWALD munkásságának jelentős része szintén Kínához kapcsolódik, amely érdekes módon nem az ásatásokkal, hanem inkább a „gyógyszertári kutatások”-kal függ össze. Az ezekben fellelhető „sárkányfogak” között találta meg a *Gigantopithecus*, a *Hemantropus* és a *Homo erectus* néhány fogát is. Ezek a leletek voltak azok, amelyek kapcsán KOENIGSWALD először állapította meg, hogy a hominidák kialakulásának nemcsak egyféle útja létezett (bár a *Homo*hoz végül csak egy vonal vezetett el).

A. MANN dolgozatában azt a kérdést vizsgálja, hogy a csoukoutieni 1. lelőhely leleteiről készült másolatok mennyire használhatók fel mérésre és összehasonlításra (köztudott, hogy az eredeti leletek a 2. világháború alatt elvesztek). MANN megnyugtatóan mutatja ki, hogy a másolatok méretei jól megegyeznek az eredeti leletek publikált adataival, és korábban le nem írt morfológiai variációkat is sikerült kimutatnia ezeken.

W. W. HOWELLSnek a *Homo erectus* szinte csak ürügyül szolgált ahhoz, hogy a hominizáció teljes problémakörét áttekintse egy igen tömör, lényegyet megragadó eszmeifuttatásban.

Az indonéziai T. JACOB elveti a már általánosan elfogadott *Homo erectus* speciést, és a jávai leleteket *Pithecanthropus modjokertensis* (1,9 millió éves), *P. erectus* (830 ezer éves) és *P. soloensis* (300 ezer éves) fajokba sorolja be. JACOB önkritikusan beismeri, hogy bár ennek a csoportosításnak az érvei még nem eléggé megalapozottak, véleménye szerint, eddig még egy kutató sem tudta taxonómiai meghatározásait teljesen meggyőző, morfológiailag is megalapozott érvekkel alátámasztani.

THOMA ANDOR dolgozatában a Vértesszőlős I és II leleteinek jelentőségével, morfológiai jellegeik más fosszilis és recens anyagokkal való összevetésével, valamint filogenetikai és taxonómiai helyzetével foglalkozik. Hangsúlyozza, hogy bár a leletek morfológiailag különböző helyet foglalnak el a *Homo erectus* és a *H. sapiens* között, filogenetikailag a *H. sapiens*et reprezentálják.

M.-A. DE LUMLEY az európai 800—120 ezer éves leleteket tekinti át. A középső pleisztocénből (ennek 300—120 ezer év közötti időszakából) viszonylag sok leletet ástak ki Európában, amelyek — a meglévő polimorfizmus ellenére — relatíve homogén népességként jellemezhetők. Ez a csoport afrikai elődeitől eltérő morfológiai jellemintázattal rendelkezett, amely már Európában alakult ki, és amelyet a szerző „anteneandertáli”-nak nevez.

C. HOWELL az európai kutatási eredmények problémáit tekinti át, anélkül, hogy ezeket megnyugtatóan tudná lezárni. A taxon általánosan használt definícióját alkalmazva megállapítja, hogy ennek alapján a *Homo erectus* nem létezett Európában, és helyette ő is a DE LUMLEY által ajánlott anteneandertáli meghatározást használja. Véleménye szerint a jövőben a kutatásoknak elsősorban a következő kérdésekre kell koncentrálniuk: 1. Melyik az a hominid csoport, amelyből az európai anteneandertáliak kialakultak? 2. Mikor érkeztek az első emberek Európába? 3. Milyen geográfiai variáció jelentkezik a legkorábbi európai populációk között?

D. MANIA és E. VLČEK szerint a bilzingslebeni leletek eléggé különböznek a többi *H. erectus* lelettől ahhoz, hogy jogos legyen a *H. erectus bilzingslebenensis* subszpecifikus megkülönböztetés.

J.-J. JAEGER az északnyugat-afrikai hominidákat, valamint a középső-pleisztocén klimatikus, geológiai és faunális történéseit tekinti át, és arra a következtetésre jut, hogy nem volt lehetőség a hominidák migrációjára Afrika és a Pireneusi-félsziget között, és a fauna inkább kelet-nyugati irányban migrált Északnyugat-Afrikában.

A kelet-afrikai leletekkel G. P. RIGHTMIRE, H. WALKER és R. PROTSCH foglalkozik. Eredményeik jelentős részével már más publikációkban is találkozhattunk.

A kötet J. S. CYBULSKI szinopsziséval zárul, amelyben a *Homo erectus*ra vonatkozóan néhány új adat és összefoglaló kronológia is található.

A DAVIDSON BLACK tiszteletére rendezett szimpozium anyaga jól tükrözi a hominid evolúció metodológiai alapkérdéseiben és a kutatók álláspontjaiban meglévő ellentmondásokat. Ennek ellenére célkitűzésének jól megfelel, és mindenkinek ajánlható, aki érdeklődik az emberré válás kérdései iránt.

Dr. Gyenis Gyula

WINICK, M. (Ed.): *Nutrition: Pre- and Postnatal Development*. (Plenum Press, New York, 1979. 496 oldal ábrákkal és táblázatokkal. Ára: \$ 39.50)

JELLIFFE, D. B. and E. F. P. JELLIFFE (Eds): *Nutrition and Growth*. (Plenum Press, New York, 1979. 452 oldal ábrákkal és táblázatokkal. Ára: \$ 37.50)

Korunkban, amikor a táplálkozás az egész világon probléma, felidézhetjük U THANT egykori ENSZ főtitkár megfogalmazását. Ő az emberiség egyik legkomolyabb problémájának minősítette azt a tényt, hogy egy kisebbség túl sokat, egy nagy többség viszont túl keveset eszik. A Plenum Press jó szolgálatot tett mind a táplálkozástudománynak, mind a humánbiológiának, mind pedig a klinikai gyakorlat számos területének, amikor a *Human Nutrition* (szerkesztők: ALFIN-SLATER, R. B. és KRITCHEVSKY, D.) öt kötetből álló sorozat kiadására vállalkozott.

Az első kötet a *táplálkozással*, annak az egészséghez és a betegséghez való kapcsolatával foglalkozik 15 fejezetben. Kiemelten vizsgálja meg a legkorábbi életszakasz táplálkozási problémáit. A bevezető fejezetekben áttekintést kapunk a táplálkozás és az anyagcsere fejlődéséről, az alultápláltság és a mentális fejlődés kapcsolatáról, a táplálkozás és a sejt-, ill. szervnövekedés összefüggéseiről, különösen az agyra vonatkozóan, továbbá a táplálkozás neurobiológiai aspektusairól. Terjedelmes és alapos fejezet taglalja a terhesség táplálkozási problémáit, kiemelve az anya táplálkozása és a magzat fejlődése közötti szoros kapcsolatot. Szervesen kapcsolódik ide a korai csecsemőkori táplálás kérdése: szoptatás vagy mesterséges táplálás. A szerzők az egész világra érvényesen és egyértelműen az anyatejes táplálás (szoptatás) mellett foglalnak állást.

A könyv második részében kisebb fejezetek számos részletkérdést érintenek, így az alultápláltság és a tanulás problémáját állatkísérletek alapján, a táplálkozás hatását a gyermekek mentális fejlődésére (egy guatemalai munkacsoport feldolgozásában), azután az alultápláltság és a fertőzések kérdését, a táplálkozás fogászati, gyermekgyógyászati, cardiovascularis problémáit a lehetséges diétákkal, a vashiányt és annak neurokémiai és magatartásbeli vonatkozásait, végül a veleszületett anyagcsere zavarokat, valamint a krónikus hasmenéses gyermekek kórházi táplálásának gondjait. — A könyv igen részletes (33 oldalas tárgymutatóval zárul.)

A szerzők (az említett guatemalai munkacsoport kivételével mind északamerikaiak) az utóbbi évtizedek kutatási eredményeit igyekeztek összerendezni és áttekinteni. A dolog természetéből adódik a rendkívül sokszínű kép.

A második kötet a *táplálkozás és a növekedés* kapcsolatát foglalja össze, és egységesebb. Három súlyponti kérdés köré csoportosítja a 21 fejezetet.

Az első részben a növekedést befolyásoló tényezőkről kapunk áttekintést, így a tápanyag-szükségletről, a genetikai és a táplálkozási tényezők kölcsönhatásáról, valamint a táplálkozás és egyéb környezeti tényezők összefüggéseiről.

A második részben életkorok szerint haladnak végig a szerzők: az anya—magzat kapcsolat és az újszülöttkor táplálkozási kérdései után a korai gyermekkor táplálkozási problémáit veszik sorra, az egészséges, a növekedési zavarban szenvedő, az alultáplált (Protein-Energy Malnutrition), ill. az obese kisgyermeknél. A serdülőkor és a felnőttkor táplálkozási kérdései tartoznak még ide.

A könyv harmadik része a növekedés és a tápláltsági státusz összefüggéseinek becsülésével foglalkozik. Az optimális tápláltság becslése és a referenciaértékek, valamint a klinikai becslési lehetőségek tárgyalása után több fejezet foglalkozik a lehetséges antropometriai vizsgálati módszerekkel, amelyek a táplálkozástudományi, ill. a klinikai gyakorlatban felhasználhatók. Végül a táplálkozási status ellenőrzési lehetőségeit mutatják be egy Egyesült Államok-beli és egy etiópai példán. — E kötetnek is van néhány oldalnyi tárgymutatója.

E kötet szerzői gárdája számos országból verbuválódott, így a könyv anyaga színes, több különböző társadalom táplálkozási szokásaiba, problémáiba nyerhetünk bepillantást. A szerkesztőket dicséri az egységes szerkesztés, a gyakorlati vonatkozások következetes kiemelése, amely a könyv használóinak nagy öröme szolgálhat.

A Plenum Press a tőle megszokott szép kiállításban, bőven illusztrálva adta ki a fontos könyveket.

Dr. Eiben Ottó

KNUSSMANN, R.: *Vergleichende Biologie des Menschen. Lehrbuch der Anthropologie und Human-genetik.* (G. Fischer Verlag, Stuttgart—New York 1980. — 414 oldal, 39 táblázattal és 301 ábrával. Ára: DM 49.—)

Korunkban, amikor a közvélemény hajlik arra, hogy az „egy-szerzős” tankönyvek kora lejárt, különös érdeklődéssel vesszük kézbe KNUSSMANN professzor tankönyvét. Az már az első átlapozásra is biztonsággal megállapítható, hogy a könyv egy igen jó felkészültségű antropológus alapos és részletes munkája. A könyv felépítése, fejezeteinek egymásutánisága és beosztása eltér a megszokottól, és kétségkívül magán viseli a szerző egyéniségének jegyeit.

Az első, rövid fejezet az antropológia és a humángenetika *tartalmát, történetét és vizsgálgó módszereit* vázolja fel. Szellemes vázlaton érzékelteti a szerző az antropológia és a humángenetika viszonyát, részterületeit és kapcsolatait a rokon szakterületekkel. A vizsgálgó módszerek között részletes antropometriai, morfognosztikai és tipológiai, dermatoglyphiai és ikerkutatási módszertant olvashatunk. Kár, hogy a bőrredővastagság mérésének bemutatása (5. ábra) teljesen hibás.

A második fejezet több, mint száz oldalon az *emberi öröklődéssel* foglalkozik. A szerző előbb a humángenetika általános elveit, az öröklődés és a környezet kapcsolatát, majd a genetikai információkat hordozó morfológiai jellegeket és az öröklődés mechanizmusát tárgyalja. A fejezet második részében a normális emberi jellegek öröklődésével, ill. a betegségek, anomáliák öröklődésével foglalkozik.

A harmadik fejezet az *ember életpályáját* kíséri nyomon, az ember nemi és egyedi differenciálódását tárgyalja. E fejezet magyarázó alcíme: Antropológiai ontogenetika. Ez a mintegy 70 oldalas fejezet először a növekedést, testfejlődést, érést, ha úgy tetszik, a dinamikus konstitúció-antropológiát tekinti át, szinte minden részletre kiterjedően. A fejezet második része a felnőtt népesség biológiai különbözőségét vizsgálja, amey részt a szerző statikus konstitúció-antropológiának nevez. A nemi dimorfizmust és a testalkati variációkat mutatja be itt, és több alkalmazott alkattani kérdést is érint, így a sport és az ergonómia határterületi kérdéseit.

A negyedik fejezet mintegy 160 oldal terjedelemben foglalkozik az *ember származásával* és az *emberiség földrajzi differenciálódásával*. KNUSSMANN professzor itt előbb a hominid evolúció néhány általános kérdését vázolja fel, majd összehasonlítja az embert és az állatot. Ez a biológiai összehasonlítás (indirekt törzsfjlődéstan) a szomatikus és a pszichológiai kép elemzésén át jut el az emberi fossziliák tárgyalásához (direkt törzsfjlődéstan), és ebből bontja ki a szerző a ma élő rasszokat. Az óriási anyagot nyilván csak vázlatosan tudja bemutatni, és nem is lehet számonkérni tőle minden leletet és minden rassz részletes leírását. Az összefüggéseket azonban jól láttatja, nemcsak számos, jól megválasztott fényképpel, hanem több, didaktikusan szerkesztett összefoglaló táblázattal is.

Az ötödik (szociobiológiai) fejezet a *populációbiológiát* tárgyalja, és az *emberiség jövőjére* is kitekint. Azokat a demográfiai folyamatokat ismerteti, amelyek a populációk biológiai átalakulását eredményezik. Itt összegezi a szerző mindazt, amit az emberiség összehasonlító biológiájának szellemében, erős populációgenetikai szemlélettel könyvében eddig is leírt. A mai népességben megfigyelhető szelekciós mechanizmusok és mutációs veszélyek leírása a szakembernek is elgondolkoztató olvasmány.

A szerző az olvasók (egyetemi tankönyvről lévén szó, a hallgatók) további érdeklődését kielégítő, válogatott irodalomjegyzéket is megad. A könyv részletes, több mint egy nyomtatott ívnyi tárgymutatóval zárul.

Mindent összevetve, KNUSSMANN professzor nagy vállalkozása feltétlenül sikeres volt: kitűnő tankönyvet adott közre. Még ha az alcím egy kicsit többet is ígér, mint amit a könyv tartalma valóban ad (a könyv ugyanis nem humángenetikai tankönyv), az antropológiai, humánbiológiai érdeklődést jobban kielégíti, mint a német nyelvterületen eddig megjelent hasonló terjedelmű antropológiai tankönyvek.

A Fischer Verlag a tőle megszokott gondossággal és szép kiállításban adta ki ezt a fontos könyvet.

Dr. Eiben Ottó

GUPTA, D.: *Hormone im Kindesalter.* (F. K. Schattauer Verlag, Stuttgart—New York, 1980. — 273 oldal, 42 táblázattal és 103 ábrával. Ára: DM 58.—)

Amíg a gyermekek növekedésével, testi fejlődésével könyvtárnyi általános és összefoglaló mű foglalkozik, a gyermekek, a növekedés—testfejlődés időszakának endokrinológiájára vonatkozó önálló könyvek száma csekély; inkább csak könyvfejezetek állnak rendelkezésünkre. GUPTA professzor és 15 munkatársa (egy kivételével a német nyelvterületről) nem kevesebbre vállalkoztak, mint hogy egy kötetben adjanak áttekintést a gyermekek multifaktoriális

eredetű endokrin betegségeiről. Ez manapság, az endokrinológiai vizsgáló módszerek és a hormonkutató látványos fejlődésének idején, különösen tiszteletre méltó vállalkozás. Az endokrin viszonyok felismerése és helyes megítélése teszi lehetővé mind a növekvő egészséges gyermek gondozását, mind pedig a beteg gyermek esetében az aetiológia tisztázását, diagnózis felállítását és természetesen az eredményes gyógykezelést.

GUPTA professzor, a tübingeni gyermekklinika Endokrinológiai Diagnosztikai Laboratóriumának igazgatója, könyvében hangsúlyozza, hogy a modern endokrinológia az aetiológiai megítélésen alapul, és csakis a pontos és korai diagnózis vezethet a hatásos gyógykezeléshez. A könyv szerzői — a legjobb értelemben vett team-munkával — ezeket a gyakorlati szempontokat valósították meg, amikor saját klinikai tapasztalataikat is beépítették fejezeteikbe.

A könyv a belsőelválasztású mirigyeket sorra véve, 13 fejezetből áll. A fejezetek vagy a belsőelválasztású mirigy, vagy pedig egy-egy hormon vagy hormonrendszer szerint dolgozzák fel a témát, mindig logikus, rendszeres felépítésben.

Az első fejezet a *hypothalamus*-szal és a *hypophysis*-sel foglalkozik. Előbb az anatómiai viszonyokat tisztázza, majd a két mirigy hormonjait, azok funkcióit, végül a kóros elváltozásokat, betegségeket tárgyalja. A növekedéssel foglalkozó humánbiológusok máris rendkívül hasznos információkat kapnak. Az *epiphysis*-sel foglalkozó rövid fejezet után a *pajzsmirigy* fejezet a mirigy morfológiáját, fiziológiáját, a funkciók fejlődését, a lehetséges betegségeket és végül a diagnózis és a terapia lehetőségeit elemzi. A következő fejezetek a *kalcium*-, a *magnézium*- és a *foszforháztartás endokrin szabályozásával*, a *mellékvesekéreggel*, a *renin—angiotensin—aldosteron-rendszerrel*, a *mellékvese velőállományával* (catecholamin), a *herével*, a *petefészekkel*, az *ivarmirigyek fejlődésében mutatkozó zavarokkal*, ennek kapcsán az *emlőfejlődéssel* foglalkoznak. Egy-egy fejezetet szentelnek az *ifjúkori diabetes mellitusnak*, valamint a *növekedési zavaroknak*. Ez utóbbi fejezet kitűnő szintézise a kérdésnek.

A könyv végén 20 oldalnyi függelékben a normális hormonális értékeket találhatjuk meg, majd egy eléggé részletes tárgymutatóval zárul a könyv.

Bár a könyvet a szerzők elsősorban gyermekgyógyászoknak és belgyógyászoknak írták, az egyes fejezetek didaktikus felépítése, a könyvön végigvonuló egységes szemlélet, a gazdag illusztrációs anyag elősegíti, hogy a növekedéssel foglalkozó (akár nem is orvos-alapképzett-ségű) antropológusok/humánbiológusok is haszonnal forgathassák.

Dr. Eiben Ottó

FINNEY, D. J. *Statistics for Biologists*. („Science Paperbacks” sorozat. Chapman and Hall — London and New York, 1980. 165 oldal, számos ábrával, táblázattal.)

Jóllehet nem volna szabad, hogy a matematikai statisztikai ismereteknek itt tárgyalt fejezetei sok újat mondanak a lapunkat rendszeresen forgató szakembereknek, a könyv szemléletmódja mégis több szempontból figyelemre méltó.

A szerző elsőéves biológia szakos hallgatók számára tartott kilenc előadását teszi közzé, melyek elsősorban bevezető ismereteket nyújtanak a biometria alapjaiból. Ennek megfelelően megértésükhöz sehol sem szükséges a középiskolás szintet meghaladó matematikai ismeretanyag. E könyv rendkívüli érdeme, hogy az egyébként szokásos száraz és kevésbé érthető képlethalmazok találása helyett a szerző kézzelfogható, a valós életből merített példák sokaságával teszi szemléletessé a valószerűleg ismert, de talán még nem eléggé „vérünk-ké” matematikai statisztikai fogalmakat.

A könyv fejezetei kitérnek az összes alapvetően fontos biometriai témakörre, így pl. a reprezentatív mintavétel problémakörére, a különböző eloszlási függvényekre és az esetükben használható eljárásokra. Nem hiányoznak a leggyakrabban használatos statisztikai fogalmak ismertetései sem (átlag, szórás, regresszió, korreláció, szignifikancia stb.).

Az ötletes magyarázatok, szemléletes példák nagyon megkönnyítik a szükséges szakmai ismeretanyag megértését, elsajátítását, ezért különösen sok hasznos tanáccsal szolgálhat a könyv e tárgy oktatónak.

Legfőbb jelentősége azonban abban van, hogy felkészíti a biológust a biológiában előforduló matematikai problémák meglátására, megértésére és a megoldás megfelelő módszerekkel, adekvát módon történő keresésére. Nem matematikust akar faragni a biológusból, de egy jó matematikai statisztikai szemléletmóddal segíteni akarja olvasója tudását saját szakterülete javára. Röviden szólva Finney szótárt ad mind a matematikus, mind a biológus kezébe, hogy jobban beszéljék azt az „interdiszciplináris nyelvet”, amely a tudományok fejlődésének jelenlegi fokán egyre fontosabbá és gyümölcsözőbbé kell, hogy váljék.

Dr. Pantó Eszter

Ez a munka a gyakorló gyermekgyógyászok mellett a humánbiológiai gyakorlat számára is nagyon hasznos. A szerző nagy gyermekgyógyászati gyakorlattal és alapos humángenetikai felkészültséggel rendelkező, kiváló szakember, aki az újszülötteknél könnyen felismerhető és diagnosztizálható displasiákat és jól mérhető extrém variációkat gyűjtötte össze e kis könyvében.

A könyvhöz G. STALDER professzor, a baseli Egyetem Gyermekklinikájának igazgatója írt előszót. Ebben meleg szavakkal méltatja e kis monográfia érdemeit, amelyekkel a szerző hozzájárul ahhoz, hogy a gyermekek fejlődésének megítélésében a „variáció” egyre inkább egy helyénvaló és elfogadható, nem pedig fájdalmat okozó kifejezéssé váljék.

A szerző három sorozatban összesen 4589 élve született újszülöttön végezte vizsgálatait, és ezek közül 99-nél talált egy vagy több nagyobb defektust. A kutatás másik része 395, 1—5 éves gyermek longitudinális vizsgálata volt, amelynek során arra a kérdésre keresett választ, hogy vajon az újszülöttkori anomáliák előfordulási aránya később is megmutatkozik-e, továbbá, hogy az egyébként tünetmentes csecsemőknél a kisebb fejlődési rendellenességeknek (minor malformations) milyen az előfordulási gyakorisága.

A könyv első részében a szerző a kisebb fejlődési rendellenességek általános jellemzését írja le testtájak szerinti csoportosításban. Összefüggéseket keres ezek és a családi anamnézis, a gesztációs kor, a születési súly stb. között. Elemzi a nagyobb rendellenességek és a kisebb fejlődési rendellenességek kapcsolatát és az utóbbiak diagnózis-lehetőségeit. Klinikai jelentőségüket abban látja, hogy segítenek a születési defektusok osztályozásában, jelenlétük utal a kapcsolódó rendellenességek prenatális fellépésére, és megkönnyítik a komolyabb rejtett anomáliák felderítését.

A könyv második részében 42 kisebb fejlődési rendellenesség módszeres leírását találjuk: mindegyik előfordulási gyakoriságát, öröklődését, a diagnózis lehetőségét, az életkortól való függőségét, a szindrómákat és a klinikai jelentőséget, majd a kérdéses rendellenességgel foglalkozó eddigi dolgozatok (ha vannak ilyenek) irodalmi hivatkozásait.

MÉHES doktor könyve tehát egy klinikailag fontos téma, eredeti kutatásokon alapuló, szisztematikus összefoglalása, amely a gyermekgyógyászat és számos más orvosi szakma és a genetikai gyakorlat mellett az antropológiai/humánbiológiai gyakorlat számára is nélkülözhetetlen.

Dr. Eiben Ottó

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó és Nyomda főigazgatója

Műszaki szerkesztő: Sándor István

A kézirat a nyomdába érkezett: 1984. IV. 10. — Terjedelem: 10,35 (A/5)

84.13204 Akadémiai Kiadó és Nyomda, Budapest. — Felelős vezető: Hazai György

7. A tanulmányok statisztikai feldolgozásánál alkalmazott matematikai képletek jelöléseinek pontos magyarázatát meg kell adnia a szerzőnek. Ugyanez vonatkozik görög betűs vagy egyéb speciális jelölésekre is. Általában a *Biometria*i Értelmező Szótár (Szerk.: Jánósy A.—Muraközy T.—Aradszky G. — Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1966.) előírásait, jelöléseit célszerű követni.

8. A tanulmányok tagolásában az alábbi beosztási elvek követését tartjuk kívánatosnak: 1. Bevezetés (a probléma felvetése, mai állása). 2. Anyag és módszer. 3. A vizsgálat, kutatás eredményei és azok (összehasonlító) értékelése. 4. Összefoglalás.

9. A tanulmány, közlemény végén irodalomjegyzéket kell megadni, de csak azok a művek idézhetők, amelyeknek adatait vagy megállapításait a szerző tanulmányában valóban felhasználta. Az irodalomjegyzéket a szerzők nevének „abc” sorrendjében kell összeállítani. A szövegben a szerző neve után (zárójelbe) tett évszámmal utalunk a megfelelő irodalomra.

A folyóiratok címeinek rövidítésére a szakirodalomban kialakult és elfogadott rövidítéseket alkalmazunk.

Az irodalomjegyzék összeállításához az alábbi példák szolgálnak útmutatásul:

*Folyóiratcikk*eknél a szerző(k) vezetékneve, rövidített utóneve, a megjelenési év zárójelben, kettőspont, a közlemény címe, a folyóirat hivatalos rövidítése, a kötetszám arab számmal, aláhúzva, pontosvessző, oldalszám, pl.:

BARTUCZ, L. (1961): Die internationale Bedeutung der ungarischen Anthropologie. *Anthrop.* Közl. 5; 5—18.

Könyveknél a szerző(k) neve, a kiadási év zárójelben, kettőspont, a könyv címe, a kiadó neve, a kiadás helye, pl.:

BARTUCZ, L. (1966): A praehistorikus trepanáció és orvostörténeti vonatkozású sírleletek (Palaeopathologia III. kötet). Országos Orvostörténeti Könyvtár és Medicina Kiadó, Budapest.

Másodidézeteknél — ha azok el nem kerülhetők — az idézett szerző neve után *cit.* szócskát írunk, és a fenti módon idézzük a könyvet vagy a folyóiratcikket, ill. *in* szócskát írunk, ha tanulmánykötetben megjelent cikket idézünk.

Ha egy szerzőnek ugyanabból az évből több tanulmányát idézzük, akkor az évszám mellé írt *a*, *b*, *c* betűkkel különböztetjük meg őket.

10. A szerzők a nyomdai tipografizálásra vonatkozó kívánásaikat a kézirat másodpéldányán jelölhetik be ceruzával, a nyomdai előírásoknak megfelelően.

Kérjük szerzőinket, hogy a fenti alaki előírásokat — a tanulmányok gyorsabb megjelenése érdekében is — tartsák meg. Az előírásoktól eltérő kéziratokat a Szerkesztő bizottság nem fogad el.

A kéziratokat a szerkesztő címére kell beküldeni, aki a tanulmány beérkezését visszaigazolja. A közlésről — a lektori vélemények alapján — a Szerkesztő bizottság dönt. Erről értesítik a szerzőt.

A közlésre kerülő dolgozatok korrektúráját az ábralevonatokkal együtt megküldjük a szerzőknek. A javított korrektúrárt az esetenként megadott határidőig kérjük vissza. A megadott időpontig vissza nem juttatott dolgozatot kénytelenek vagyunk kihagyni a készülő számból.

A szerzőknek a kiadó tiszteletdíját és 100 db különlenyomatot ad.

A Szerkesztő bizottság tagjai: DR. EIBEN OTTÓ (szerkesztő), DR. ÉRY KINGA, DR. FARKAS GYULA, DR. HORVÁTH LÁSZLÓ, DR. LIPTÁK PÁL, DR. NEMESKÉRI JÁNOS, DR. PAP MIKLÓS és DR. TÓTH TIBOR.

A szerkesztő címe: DR. EIBEN OTTÓ, 1088 Budapest, Puskin u. 3. ELTE Embertani Tanszéke.

A kiadvány előfizethető és példányonként megvásárolható:

az AKADÉMIAI KIADÓNÁL: 1363 Budapest, Alkotmány u. 21.,
telefon: 111-010. Pénzforgalmi jelzőszám: 215-11488.
az AKADÉMIAI KÖNYVESBOLTBAN: 1368 Budapest, Váci u. 22.,
telefon: 185-680.

Előfizetési díj egy évre: 52,— Ft

Külföldön terjeszti a KULTURA Külkereskedelmi Vállalat 1389
Budapest, Fő u. 32. Pénzforgalmi jelzőszám: 218-10990, telefon:
159-450.

TARTALOM — CONTENTS

Eredeti közlemények — Original papers

SUSA ÉVA—SEGESDI KATALIN: A lábujjak és a talpterületek dermatoglyphiája egy budapesti mintában, II. A talpterületek vizsgálata — *Dermatoglyphic patterns of toes and sole fields in a Budapest sample. II. Investigation of the sole fields*..... 91

AMADOR, M.—RODRÍGUEZ, C.—GONZÁLES, M. E.: Somatotyping as a tool for nutritional assessment in preschool children 109

A szomatotipizálás mint az óvodáskorú gyermekek táplálkozásának értékelésére szolgáló eljárás 117

FAZEKAS ANDRÁS—FARKAS GYULA—SZEKERES ERZSÉBET—KOC SIS S. GÁBOR: A gyermekek testi fejlettsége különböző fluorid koncentrációjú ivóvízű településeken. — *The somatic development of children consuming drinkwater with different fluoride concentrations in two Hungarian settlements* 119

IZSÁK JÁNOS: Distribution of the parameters of the Gompertz and Weibull functions fitted to the death rates 129

Haláloki rátákhoz illesztett Gompertz- és Weibull-függvények paramétereinek eloszlása.. 136

HORVÁTH MIHÁLY—JÁRAI ISTVÁN: A Baranya megyei cigány lakosság AB0 és Rh(d) vércsoport megoszlása cigány terhes anyák adatai alapján (1974—1980) — *The AB0 and Rh(d) blood groups distribution of Gipsy inhabitants in Baranya county, based on pregnant Gipsy women's data (1974—1980)* 139

Továbbképzés — Review Paper

GYENIS GYULA: A Homínidák evolúciójának néhány kérdéséről — *Problems in evolution of hominids* 145

Bibliográfia — Bibliography

FARKAS GYULA—MÁRCSIK ANTÓNIA: Bibliographia Anthropologica Hungarica (1980—1982) 157

Hírek — News

A Magyar Biológiai Társaság Embertani Szakosztályának működése az 1983. évben 189

Megemlékezések — Obituary Notices

TÓTH TIBOR: Wenger Sándor 1916—1983 191

TÓTH TIBOR: Vszevolod Petrovics Jakimov 1912—1982 193

TÓTH TIBOR: T. D. Gladkova 70 éves 193

Könyvismertetések — Book Reviews 195